

УДК 341.64(4)

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-2-05>

Лариса НАЛИВАЙКО

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

larysa-nalyvaiko@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ СУДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ, ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розкрито теоретичні, правові та практичні аспекти застосування практики ЄСПЛ під час здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції.

Проаналізовано практичні та правові особливості застосування рішень ЄСПЛ у кримінальному, адміністративному, цивільному та господарському судочинстві. Значення судової системи у реалізації ЄСПЛ та практики важко переоцінити, але така робота суддів є досить складною і проблематичною.

Практика ЄСПЛ фактично гармонізує, коригує та спрямовує розвиток кримінального та кримінального процесуального законодавства. Реальний вплив практики ЄСПЛ можна відслідкувати лише в процесі вдосконалення кримінального матеріального та процесуального законодавства в процесі законотворчості. У процесі адміністративного судочинства рішення ЄСПЛ використовуються більш активно, хоча ця діяльність також потребує системного вдосконалення. Попри пряму вказівку в ЦПК України застосовувати практику ЄСПЛ у цивільному процесі на практиці існує низка системних проблем, що заважають ефективному її використанню. У процесі господарського судочинства суди звертаються до рішень ЄСПЛ украї рідко.

Доведено, що практика ЄСПЛ не завжди застосовується правильно, обґрунтовано та релевантно, що лише створює ілюзію комплексного підходу, а в дійсності спотворює сутність конвенційного механізму міжнародного захисту прав людини та нівелює цінність правових позицій Суду.

Зроблено висновок, що специфікою судового правозастосування в українських реаліях є тяжіння до слідування формальним правилам та стандартам, узагальненій судовій практиці. Відсутність офіційної методики застосування практики ЄСПЛ є стримуючим чинником активного використання правових позицій ЄСПЛ у правозастосовній діяльності суду. Окрім того, потребує концептуального підходу підготовка майбутніх суддів із питань застосування рішень ЄСПЛ. Однак ключове значення має гарантування доступності для суддів офіційно перекладених та систематизованих правових позицій ЄСПЛ.

Ключові слова: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, практика Європейського суду з прав людини, правові позиції Європейського суду з прав людини, правозастосування, правосуддя, верховенство права, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є важливим індикатором для оцінки стану дотримання прав і свобод людини. Вони відображають, наскільки в державі реально забезпечуються міжнародні стандарти у сфері прав людини, що закріплені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Порушення прав людини, установлені у рішеннях ЄСПЛ, часто

вказують на системні проблеми в законодавстві або правозастосовній практиці. При цьому рівень сприйняття практики ЄСПЛ в Україні досі залишається досить низьким.

Саме суди відповідальні за щоденну практичну реалізацію конвенційних прав і свобод та їх гарантування. Однак проблеми застосування практики ЄСПЛ в Україні мають системний характер та потребують організаційних, правових та інституційних рішень. Усе це зумовлює актуальність та необхідність дослідження особливостей застосування практики ЄСПЛ під час здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції.

Аналіз публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми. Окремі аспекти застосування практики ЄСПЛ судами загальної юрисдикції розкривали у своїх працях такі вітчизняні дослідники, як: І. Андронов [1], О. Барабаш [2], А. Беніцький [18], У. Гулям [5], І. Дір [6], О. Дульський [7], В. Завгородній [8], А. Іваницький [9], Т. Кагановська [10], І. Каланча [11], О. Климович [12], Т. Колеснік [14], В. Кострицький [18], В. Кройтор [16], Т. Лоскутов [17], М. Мазур [18], Л. Мелех [19], А. Монаєнко [20], О. Наливайко [24], Л. Ніколенко [25], І. Пахомова [10], В. Рогальська [31], Р. Сабодаш [26], С. Селезень [14], К. Смирнова [20], Т. Стоянова [27], Ю. Суржик [28], С. Тагієв [18], Т. Фулей [29], І. Шаповалова [31], О. Шенк [32] та ін. Однак залишаються невирішеними питання ефективності та об'єктивності застосування практики ЄСПЛ під час здійснення правосуддя, проблематика доступності правових позицій ЄСПЛ для суддів, а також проблеми релевантного використання рішень ЄСПЛ. Отже, тематика застосування практики ЄСПЛ під час здійснення правосуддя потребує подальшого наукового осмислення та розкриття.

Мета статті полягає у розкритті теоретичних, правових та практичних аспектів застосування практики ЄСПЛ під час здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції.

Виклад основного матеріалу. Суб'єкт нормотворчості та правозастосування в Україні мають не просто враховувати практику ЄСПЛ як «актуальну в правових колах тенденцію», а реалізувати її як невід'ємну складову частину самої ЄСПЛ.

Нормативно-правові акти, які регламентують діяльність суб'єктів правозастосування, наголошують на необхідності дотримання принципу верховенства права. Існуюче статутне законодавство органів державної влади, які виконують виконавчо-розпорядчі або організаційні функції, не містить чіткої вимоги враховувати або застосовувати практику ЄСПЛ у своїй діяльності, що призводить до її повного несприйняття як джерела права. Відповідно, вплив практики ЄСПЛ на такі органи за всіма його напрямками фактично відсутній. Винятком є лише територіальні управління юстиції [8, с. 14]. Однак суди, відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., зобов'язані застосовувати під час розгляду справ ЄСПЛ та практику ЄСПЛ як джерело права.

У Висновку № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо ролі національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права від 8–10 листопада 2006 р. зазначено, що саме національні суди відповідають за застосування європейського права. Від них у багатьох випадках вимагається його пряме застосування. Від них також вимагається тлумачення національного права згідно з європейськими стандартами. Для всіх національних суддів практика ЄСПЛ є орієнтиром щодо розвитку системи європейського права [3]. Значення судової системи у реалізації ЄСПЛ та практики важко переоцінити, але така робота суддів є досить складною і проблематичною, що ускладнює належне гарантування права на захист прав та нівелює значення європейських стандартів прав людини.

У кримінальному судочинстві практика ЄСПЛ застосовується як складова частина забезпечення верховенства права, відповідно до ст. 8 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ (ст. 9) [15]. Під практикою ЄСПЛ як джерела кримінального процесуального права України І. Каланча пропонує розуміти сукупність

рішень ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини постановного характеру, ухвалених по суті справи, що набрали чинності та містять правові позиції, які тлумачать чи уточнюють норми Конвенції та стосуються прав і свобод людини та громадянина [11, с. 15]. Тож практику ЄСПЛ можна визнати джерелом кримінального процесуального права, але не законодавства.

Схожу позицію висловлює Ю. Суржик стосовно матеріального кримінального права. Практика ЄСПЛ є джерелом кримінального права України, а не кримінального законодавства. На сферу кримінального права практика ЄСПЛ впливає щонайменше: у разі внесення змін до закону про кримінальну відповідальність та на практику національних судів конституційної та загальної юрисдикції. Але практика ЄСПЛ має суттєвий вплив незалежно від того, проявляє вона себе джерелом кримінального права чи ні [28, с. 589]. Рішення ЄСПЛ спрямовані на гармонізацію механізму кримінально-процесуального регулювання з головним елементом предмета регулювання в частині конвенційних прав людини. Тракуючи останні щодо конкретних обставин кримінального провадження, ЄСПЛ створює якісний (щодо прав і свобод людини) нормативний матеріал для використання його слідчими, прокурорами, слідчими суддями, суддями в перебігу досудового та судового провадження [17, с. 104; 7, с. 270–272]. Отже, практика ЄСПЛ фактично гармонізує, коригує та спрямовує розвиток кримінального та кримінального процесуального законодавства.

І. Шаповалова та В. Рогальська зауважують, що попри усунення нормативних прогалин у чинному КПК України порівняно з КПК України 1960 р., а також зміни розуміння щодо необхідності застосування слідчими суддями практики ЄСПЛ під час здійснення кримінального провадження, які відбулися в тому числі й завдяки проведенню тренінгів з відповідної тематики в Національній школі суддів, кількість звернень громадян України до ЄСПЛ не лише не зменшилася, а суттєво збільшилася порівняно з минулими роками; окрім того, правильність, релевантність, доречність і кратність посилянь на практику ЄСПЛ є предметом повсякчасної критики як суддів у цілому, так і слідчих суддів зокрема [31, с. 25]. Для кримінального судочинства дотримання формального писаного закону є і залишається ключовим, тому реальний вплив практики ЄСПЛ можна відслідкувати саме в процесі вдосконалення кримінального матеріального та процесуального законодавства в процесі законотворчості.

Під час розроблення та ухвалення Конвенції передбачалося, що вона поширюватиметься безпосередньо на справи, які розглядаються у порядку кримінального та цивільного судочинства, про адміністративні справи не йшлося. Проте згодом ЄСПЛ почав поступово розширювати своє розуміння ст. 6 ЄКПЛ [10, с. 8]. В *адміністративному судочинстві* практика ЄСПЛ також застосовується в контексті принципу верховенства права, відповідно ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 р. [13]. В. Завгородній звертає увагу, що вживання в КАС України формулювання «з урахуванням судової практики ЄСПЛ» прямо вказує на рекомендаційний характер цієї норми та дає можливість адміністративним судам сприймати практику ЄСПЛ як прецеденти тлумачення норм ЄКПЛ, що не є обов'язковим для застосування в кожній справі, яка розглядається [8, с. 11]. Однак практика ЄСПЛ суттєво вплинула на вдосконалення положень КАС України через імплементацію в процесуальний закон ключових правових позицій Суду.

Низка положень КАС України (зокрема, п. 3 ст. 2 КАС України) прийнята під впливом і послуговується термінологією ЄСПЛ:

- безсторонність (неупередженість);
- вимога дотримання принципу рівності перед законом суб'єктом владних повноважень, запобігання несправедливій дискримінації;
- вимога дотримання принципу пропорційності суб'єктом владних повноважень;
- урахування права особи на участь у прийнятті рішення суб'єктом владних повноважень;

– своєчасність прийняття рішення суб'єктом владних повноважень, тобто прийняття такого рішення у розумний строк.

Ці положення вимагають тлумачення і застосування у світлі практики ЄСПЛ [29, с. 10]. Але й у процесі адміністративного судочинства, рішення ЄСПЛ використовуються більш активно, хоча ця діяльність також потребує системного вдосконалення.

У форматі посилення на ЄКПЛ та практику ЄСПЛ в одній частині судових рішень судді адміністративних судів обмежуються лише загальним згадуванням окремих її положень, в іншій частині судових рішень можна побачити вказівку на ту чи іншу статтю ЄКПЛ без пояснення її значення та обґрунтування її застосування під час розгляду відповідної адміністративної справи. Існують також судові рішення, у яких судді в мотивувальній частині обмежуються лише узагальненими фразами: «це суперечить принципу правової визначеності», «відповідно до рішень ЄСПЛ» тощо. Судді також можуть підміняти мотивувальну частину судового рішення відповідною практикою ЄСПЛ. Інколи судді посиляються на практику ЄСПЛ за відсутності прогалин та колізій у чинному законодавстві України, створюють суперечності між наведеною правовою позицією ЄСПЛ та рішенням суду, шаблонно використовують практику ЄСПЛ та відповідно відтворюють усі допущені суддями у попередніх рішеннях помилки. Існують також проблеми у забезпеченні єдності судової практики під час використання практики ЄСПЛ [20]. Така проблематика застосування практики ЄСПЛ загалом притаманна кожній галузі судочинства, оскільки визнаною є проблема недостатньої доступності рішень ЄСПЛ та брак досвіду суддів роботи із судовими прецедентами [23, с. 75].

Чи не найчастіше прецедентне право ЄСПЛ застосовується судами загальної юрисдикції у цивільному судочинстві [18, с. 281]. Відповідно до ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 р., суд під час розгляду справ ЄКПЛ застосовує протоколи до неї та практику ЄСПЛ як джерело права [30]. Отже, ЄКПЛ та практика ЄСПЛ є частиною цивільного законодавства України.

Практика ЄСПЛ не лише встановлює нові правила поведінки, а й змінює вже наявні науково-теоретичні підходи до вирішення тієї чи іншої проблематики, що, без сумніву, може свідчити про наявність у рішеннях ознак джерела права [26, с. 143; 9, с. 26]. Але практика ЄСПЛ є джерелом цивільного процесуального права, але не є джерелом цивільного процесуального законодавства [27, с. 57]. Сам ЄСПЛ у своїх рішеннях постійно підкреслює цінність та важливість дотримання формалізованих норм цивільного процесу, за допомогою яких сторони забезпечують вирішення спору, оскільки завдяки цьому може обмежуватися обсяг дискреції, забезпечуватися рівність сторін, запобігати свавіллю, забезпечуватися ефективно вирішення спору та розгляд справи судом упродовж розумного строку, а також забезпечуватися правова визначеність та повага до суду [2, с. 81; 14, с. 210]. Загалом Цивільний процесуальний кодекс України не встановлює жодних особливостей застосування практики ЄСПЛ, незважаючи на визнання її джерелом права.

ЄКПЛ та практика ЄСПЛ застосовуються судами під час розгляду та вирішення цивільних справ, якщо нормами Конвенції та практикою Суду встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, яке регулює відносини, що є предметом судового розгляду; під час розгляду та вирішення цивільних справ, якщо нормами Конвенції та практикою Суду встановлено інші правила судочинства, ніж ті, що передбачені цивільним процесуальним законом України [1, с. 235; 16, с. 50]. Попри пряму вказівку в ЦПК України застосовувати практику ЄСПЛ у цивільному процесі на практиці існує низка системних проблем, які заважають ефективному її використанню. Це застосування нерелевантних рішень, формалізм у застосуванні правових позицій ЄСПЛ, використання правових позицій поза контекстом, некоректне тлумачення змісту правової позиції тощо.

У господарському судочинстві застосування практики ЄСПЛ є непоширеним явищем попри надання їй у ст. 11 Господарського процесуального кодексу України від 06 листопада 1991 р. статусу джерела права [4]. Попри те, що ЄКПЛ та рішення ЄСПЛ мають універсальний характер і формально стосуються всіх юрисдикцій, суди в процесі господарського судочинства звертаються до них украй рідко.

Фактично правові підстави щодо застосування цієї Конвенції та рішень Європейського Суду національними судами є простими та зрозумілими. Але суди рідко під час розгляду певної господарської справи посилаються на окреме рішення ЄСПЛ за своєю ініціативою. Переважно відбувається посилання на практику ЄСПЛ, коли зацікавлена сторона додавала її до своїх пояснень по суті справи спору [32; 19, с. 135]. Проте така ситуація поступово змінюється з розширенням значення практики ЄСПЛ у світлі євроінтеграції. Л. Ніколенко, аналізуючи використання принципів, які становлять європейський стандарт, господарськими судами в обґрунтуванні ухвалених ними судових актів, робить висновок, що свої рішення вони обґрунтовують й на підставі норм ЄКПЛ, а також із посиланням на вже ухвалені рішення ЄСПЛ. Аналіз практики діяльності господарських судів демонструє, що ЄКПЛ і практика ЄСПЛ активно застосовуються у процесі вирішення господарських спорів [25, с. 75]. Розширення практики застосування ЄСПЛ у господарському судочинстві, особливо в контексті ст. 6 ЄКПЛ, зробить правосуддя справедливішим та наблизить його до стандартів Ради Європи [24, с. 69].

О. Климович зауважує, що суди рідко застосовують ЄКПЛ відокремлено від внутрішнього законодавства. Найчастіше норми Конвенції використовуються як допоміжні поряд із нормами внутрішнього права. У разі відсутності відповідної норми внутрішнього права або існування сумнівів щодо її відповідності Конвенції суди звертаються до норм Конвенції, навіть якщо сторони не зробили на неї посилання [12, с. 13]. І. Дір зауважує, що нормативні і процедурні правила, сформульовані у ЄКПЛ та протоколах до неї, у жодному разі не можуть зайняти місця положень національного законодавства у сфері захисту прав людини. Однак вони визначені як такі, що створюють додатковий, наднаціональний засіб для забезпечення реалізації та захисту прав людини, які надає людині національне право. Усе це свідчить про субсидіарний характер більшості положень Конвенції [6, с. 12]. Принцип субсидіарності не передбачає зниження ролі ЄСПЛ у захисті прав і свобод людини, однак вимагає від національних судів самостійно забезпечувати достатній рівень захисту конвенційних прав.

Через нерозв'язання системних проблем конвенційна система опиняється перезавантаженою, що знижує її спроможність, примушує витратити забагато ресурсів для реагування на індивідуальні скарги замість вирішення загальних проблем, якими ці скарги породжуються. Розв'язанню цієї проблеми сприяє запровадження процедури пілотних рішень, проте повноцінне впровадження практики ЄСПЛ неможливе виключно через механізми Ради Європи і забезпечується зусиллями самих держав [5, с. 176–177]. Важливе ухвалення єдиних стандартів застосування судами практики ЄСПЛ [33; 21; 22], потребує концептуального підходу підготовка майбутніх суддів із питань застосування рішень ЄСПЛ. Однак ключове значення має гарантування доступності для суддів офіційно перекладених та систематизованих правових позиції ЄСПЛ.

Висновки. Ключову роль у реалізації стандартів ЄКПЛ та правових позиції ЄСПЛ відіграють суди загальної юрисдикції, здійснюючи кримінальне, адміністративне, цивільне та господарське судочинство.

Практика ЄСПЛ не завжди застосовується правильно, обґрунтовано та релевантно, що лише створює ілюзію комплексного підходу, а в дійсності спотворює сутність конвенційного механізму міжнародного захисту прав людини та нівелює цінність правових позицій Суду.

Специфікою судового правозастосування в українських реаліях є тяжіння до слідування формальним правилам та стандартам, узагальненій судовій практиці. Відсутність офіційної методики застосування практики ЄСПЛ є стримуючим чинником активного використання правових позицій ЄСПЛ у правозастосовній діяльності суду. Окрім того, потребує концептуального підходу підготовка майбутніх суддів із питань застосування рішень ЄСПЛ. Однак ключове значення має гарантування доступності для суддів офіційно перекладених та систематизованих правових позицій ЄСПЛ.

Список використаних джерел

1. Андронов І. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини під час ухвалення судових рішень у цивільному процесі України. *Právna veda a prax: Výzvy moderných európskych integračných procesov : Medzinárodnej vedeckej konferencie* (Bratislava, Slovensko, 27–28 novembra 2015). Bratislava, 2015. С. 232–234.
2. Барабаш О. О. Право людини на звернення за захистом своїх прав і свобод. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 1(41). С. 78–82.
3. Висновок № 9 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль національних суддів у забезпеченні ефективного застосування міжнародного та європейського права. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-9-2006-on-the-role-of-national-judges-in-ensuring-an-effective/16806a1fba>
4. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
5. Гулям У. Х. Застосування рішень Європейського суду з прав людини у судах першої інстанції в Україні : дис. ... д-ра філос. з міжнар. права. Одеса, 2023. 216 с.
6. Дір І. Ю. Захист громадянських прав людини в Україні у рамках Ради Європи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2010. 20 с.
7. Дульський О. Л. Особливості застосування практики Європейського суду з прав людини під час збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи* : матеріали круглого столу, м. Львів, 23 вересня 2022 р. Львів : ЛьвДУВС, 2022. С. 270–273.
8. Завгородній В. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на правозастосовну діяльність в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 10–14. URL: http://lsei.org.ua/5_2017/3.pdf
9. Іваницький А. Значення практики Європейського суду з прав людини для вдосконалення національного цивільного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 24–28.
10. Кагановська Т. Є., Пахомова І. А. Застосування практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2018. № 26. С. 6–9.
11. Каланча І. Г. Поняття практики Європейського суду з прав людини як джерела кримінального процесуального права України. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3–4. С. 8–21.
12. Климів О. В. Конвенція про захист прав людини та основних свобод як складник внутрішнього права та особливості її застосування національними судами держав – членів Ради Європи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2010. 20 с.
13. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36. № 37. Ст. 446.
14. Колеснік Т. В., Селезень С. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини при захисті трудових прав працівників. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 208–214.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88.
16. Кройтор В. А. Використання прецедентного права, створеного суддями Європейського суду з прав людини, у процесі прийняття рішень українськими судами з аналогічних питань. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 46–53.
17. Лоскутов Т. О. Рішення Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України у механізмі кримінального процесуального регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 37(3). С. 103–106.

18. Мазур М. В., Тагієв С. Р., Беніцький А. С., Кострицький В. В. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : навчальний посібник. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. 600 с.
19. Мелех Л. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини у господарському судочинстві. *Актуальні питання державотворення в контексті сучасних цивілізаційних викликів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Черкаси, 26–27 листопада 2020 р. Черкаси : Східноєвропейський університет ім. Рауфа Аблязова, 2020. С. 134–135.
20. Монаєнко А., Смирнова К. Застосування практики ЄСПЛ та суду ЄС на прикладі адміністративного судочинства. *Юридична газета*. 2020. № 8(714). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zastosuvannya-praktiki-espl-ta-sudu-es-na-prikladi-administrativnogo-sudochinstva.html>
21. Наливайко І. Роль держави у забезпеченні соціальних стандартів та гарантій: теоретико-правові аспекти та світовий досвід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 151–155.
22. Наливайко Л. Р. Захист прав і свобод в світлі положень Конституції України та Конвенції про захист прав людини і основних свобод. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2003. Спец. вип. С. 343–345.
23. Наливайко О. І. Зарубіжний досвід проведення публічних та громадських слухань. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування* : матеріали наук. семінару, м. Дніпро, 9 грудня 2016 р. Дніпро : Ліра ЛТД, 2017. С. 75–78.
24. Наливайко О. І. Порівняльно-правовий аналіз реалізації процедури імпічменту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 61–70.
25. Ніколенко Л. М. Застосування практики Європейського суду з прав людини у господарському судочинстві. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2021. № 1. С. 73–80.
26. Сабодаш Р. Б. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного права України. *Наше право*. 2013. № 9. С. 140–145.
27. Стоянова Т. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 55–58.
28. Суржик Ю. В. Практика Європейського суду з прав людини – джерело кримінального права України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 587–589. URL: http://sej.org.ua/10_2022/147.pdf
29. Фулей Т. Застосування практики Європейського Суду з прав людини в адміністративному судочинстві : науково-методичний посібник для суддів. Київ, 2015. 65 с.
30. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №№ 40–41, 42. Ст. 492.
31. Шаповалова І. С., Рогальська В. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю : монографія. Одеса : Гельветика, 2020. 274 с.
32. Шенк О. Специфіка застосування положень Конвенції та рішень ЄСПЛ господарськими судами України. *Юрист & Закон*. 2017. № 32.
33. Nalyvaiko L., Pryputen D., Verba I., Lebedieva Yu., Chepik-Trehubenko O. The European Convention on Human Rights and the Practice of the ECtHR in the Field of Gestational Surrogacy. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2023. Vol. 2. Issue 19. P. 206–219.

Надійшла до редакції 09.05.2025

References

1. Andronov, I. V. (2015) Zastosuvannya praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny pry ukhvalenni sudovykh rishen u tsyvilnomu protsesi Ukrainy [Application of the practice of the European Court of Human Rights in the adoption of judicial decisions in civil proceedings in Ukraine]. *Právna veda a prax: Výzvy moderných európskych integračných procesov : Medzinárodnej vedeckej konferencie* (Bratislava, Slovensko, 27–28 novembra 2015). Bratislava, pp. 232–234. [in Ukr.].
2. Barabash, O. O. (2019) Pravo liudyny na zvernennia za zakhystom svoikh prav i svobod [The right of a person to apply for protection of his rights and freedoms]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. № 1 (41), pp. 78–82. [in Ukr.].

3. Vysnovok № 9. (2006) Konsultativnoi rady yevropeiskyykh suddiv do uvahy Komitetu ministriv Rady Yevropy pro rol natsionalnykh suddiv u zabezpechenni efektyvnoho zastosuvannya mizhnarodnoho ta yevropeyskoho prava. Vysnovok № 9 [Opinion No. 9 (2006) of the Consultative Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the role of national judges in ensuring the effective application of international and European law]. *Council of Europe*. Retrieved from: <https://rm.coe.int/opinion-n-9-2006-on-the-role-of-national-judges-in-ensuring-an-effecti/16806a1fba>. [in Ukr.].
4. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Commercial Procedure Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 06.11.1991. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 6. Art. 56. [in Ukr.].
5. Huliam, U. Kh. (2023) Zastosuvannya rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u sudakh pershoi instantsii v Ukraini [Application of the decisions of the European Court of Human Rights in the courts of first instance in Ukraine]: dys. ...d-ra filos. z mizhn. prava. Odesa. 216 p. [in Ukr.].
6. Dir, I. Yu. (2010) Zakhyst hromadianskykh prav liudyny v Ukraini u ramkakh Rady Yevropy [Protection of Civil Human Rights in Ukraine within the Framework of the Council of Europe]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. Nauk : 12.00.02. Kyiv. 20 p. [in Ukr.].
7. Dul'skyi, O. L. (2022) Osoblyvosti zastosuvannya praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny pid chas zbyrannya dokaziv storonamy kryminalnoho provadzhennia [Peculiarities of the application of the practice of the European Court of Human Rights during the collection of evidence by the parties to criminal proceedings]. *Kryminalna yustytisia v Ukraïni: realii ta perspektyvy : materialy kruhloho stolu* (m. Lviv, 23 ver. 2022 r.). Lviv : LvDUVS, pp. 270–273. [in Ukr.].
8. Zavorodnii, V. A. (2017) Vplyv praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny na pravozastosovnu diialnistv Ukraini [The impact of the practice of the European Court of Human Rights on law enforcement activities in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 5, pp. 10–14. Retrieved from: http://lsej.org.ua/5_2017/3.pdf. [in Ukr.].
9. Ivanytskyi, A. (2020) Znachennia praktyky yevropeiskoho sudu z prav liudyny dla vdoshkonalennia natsionalnoho tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy [The significance of the practice of the European Court of Human Rights for the improvement of the national civil legislation of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 6, pp. 24–28. [in Ukr.].
10. Kahanovska, T. Ye., Pakhomova, I. A. (2018) Zastosuvannya praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Application of the practice of the European Court of Human Rights]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii «PRAVO»*. № 26, pp. 6–9. [in Ukr.].
11. Kalancha, I. H. (2020) Poniattia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny yak dzherela kryminalnoho protsesualnoho prava Ukrainy [The concept of the practice of the European Court of Human Rights as a source of criminal procedural law of Ukraine]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. № 3–4, pp. 8–21. [in Ukr.].
12. Klymovych, O. V. (2010) Konventsii pro zachyst prav liudyny ta osnovnykh svobod yak skladova vnutrishnoho prava ta osoblyvosti yii zastosuvannya natsionalnymy sudamy derzhav-chleniv Rady Yevropy [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as a Component of Domestic Law and Features of Its Application by National Courts of the Member States of the Council of Europe]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. Nauk : 12.00.11. Kyiv. 20 p. [in Ukr.].
13. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 06.07.2005. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2005. № 35–36. № 37. Art. 446. [in Ukr.].
14. Koliesnik, T. V., Selezen, S. V. (2022) Zastosuvannya praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny pry zachysti trudovykh prav pratsivnykiv [Application of the practice of the European Court of Human Rights in the protection of labor rights of employees]. *Pravo i suspilstvo*. № 4, pp. 208–214. [in Ukr.].
15. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Art. 88. [in Ukr.].
16. Kroitor, V. A. (2023) Vykorystannia pretsedentnoho prava, stvorenoho suddiamy Yevropeiskoho sudu z prav liudyny, v protsesi pryiniattia rishen ukraïnskymy sudamy z analohichnykh pytan [The use of precedent law, created by the judges of the European Court of Human Rights, in the process of making decisions by Ukrainian courts on similar issues]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. № 1, pp. 46–53. [in Ukr.].
17. Loskutov, T. O. (2016) Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny ta Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u mekhanizmi kryminalnoho protsesualnoho rehuliuвання [Decisions of the European Court of

Human Rights and the Constitutional Court of Ukraine in the mechanism of criminal procedural regulation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. № 37 (3), pp. 103–106. [in Ukr.].

18. Mazur, M. V., Tahiev, S. R., Benitskyi, A. S., Kostrytskyi, V. V. (2006) Tlumachennia ta zastosuvannia Konventsii pro zakhyst prav liudyny y osnovopolozhnykh svobod Yevropeiskym sudom z prav liudyny ta sudamy Ukrainy [Interpretation and application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms by the European Court of Human Rights and the courts of Ukraine]: navch. posibnyk. Luhansk : RVV LDUVS. 600 p. [in Ukr.].

19. Melekh, L. V. (2020) Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u hospodarskomu sudochynstvi [Application of the practice of the European Court of Human Rights in commercial proceedings]. *Aktualni pytannia derzhavotvorennia v konteksti suchasnykh tsyvilizatsiinykh vyklykiv : materialy Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf.* (m. Cherkasy, 26-27 lyst. 2020 r.). Cherkasy: Skhidnoievropeyskyi universytet im. Raufa Abliazova, pp. 134–135 [in Ukr.].

20. Monaienko, A., Smyrnova, K. (2020) Zastosuvannia praktyky YeSPL ta sudu YeS na prykladi administratyvnoho sudochynstva [Application of the practice of the ECHR and the EU Court on the example of administrative proceedings]. *Yurydychna hazeta*. № 8. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zastosuvannya-praktiki-espl-ta-sudu-es-na-prikladi-administrativnogo-sudochinstva.html>. [in Ukr.].

21. Nalyvaiko, I. (2023) Rol derzhavy u zabezpechenni sotsialnykh standartiv ta harantii: teoretyko-pravovi aspekty ta svitovy dosvid [The role of the state in ensuring social standards and guarantees: theoretical and legal aspects and world experience]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2, pp. 151–155. [in Ukr.].

22. Nalyvaiko, L. R. (2003) Zakhyst prav i svobod v svitli polozhen Konstytutsii Ukrainy ta Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovnykh svobod [Protection of rights and freedoms in the light of the provisions of the Constitution of Ukraine and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. Spec. Iss., pp. 343–345. [in Ukr.].

23. Nalyvaiko, O. I. (2017) Zarubizhnyi dosvid provedennia publichnykh ta hromadskykh slukhan [Foreign experience of holding public and public hearings]. *Aktualni problemy derzhavotvorennia, pravotvorennia ta pravozastosuvannia : materialy nauk. seminaru* (m. Dnipro, 9 hrud. 2016 r.). Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav ; Lira LTD, pp. 75–78. [in Ukr.].

24. Nalyvaiko, O. I. (2011) Porivnialno-pravovy analiz realizatsii protsedury impichmentu [Comparative legal analysis of the implementation of the impeachment procedure]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 3, pp. 61–70. [in Ukr.].

25. Nikolenko, L. M. (2021) Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u hospodarskomu sudochynstvi [Application of the practice of the European Court of Human Rights in commercial proceedings]. *Pravnychi chasopys Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa*. № 1, pp. 73–80. [in Ukr.].

26. Sabodash, R. B. (2013) Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny yak dzherelo tsyvilnoho prava Ukrainy [The practice of the European Court of Human Rights as a source of civil law of Ukraine]. *Nashe pravo*. № 9, pp. 140–145. [in Ukr.].

27. Stoianova, T. (2017) Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny yak dzherelo tsyvilnoho protsesualnoho prava Ukrainy [The practice of the European Court of Human Rights as a source of civil procedural law of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 6, pp. 55–58. [in Ukr.].

28. Surzhyk, Yu. V. (2022) Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny – dzherelo kryminalnoho prava Ukrainy [The practice of the European Court of Human Rights is a source of criminal law of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 10, pp. 587–589. Retrieved from: http://lsej.org.ua/10_2022/147.pdf. [in Ukr.].

29. Fulei, T. (2015) Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny v administratyvnomu sudochynstvi [Application of the practice of the European Court of Human Rights in administrative proceedings]: nauk.-metod. posibnyk dlia suddiv. Kyiv. 65 p. [in Ukr.].

30. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 18.03.2004. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2004. № 40–41, 42. Art. 492. [in Ukr.].

31. Shapovalova, I. S., Rohalska, V. V. (2020) Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny slidchym suddeiu mistsevoho zahalnoho sudu pid chas zdiisnennia sudovoho kontroliu [Application of the practice of the European Court of Human Rights by the investigating judge of a local general court during the exercise of judicial control]: monohrafiia. Odesa : VD «Helvetyka». 274 p. [in Ukr.].

32. Shenk, O. (2017) Spetsyfika zastosuvannia polozhen Konventsii ta rishen YeSPL hospodarskymy sudamy Ukrainy [Specifics of the application of the provisions of the Convention and decisions of the ECHR by commercial courts of Ukraine]. *Yuryst & Zakon*. № 32. [in Ukr.].

33. Nalyvaiko, L., Pryputen, D., Verba, I., Lebedieva Yu., & Chepik-Trehubenko, O. (2023) The European Convention on Human Rights and the Practice of the ECtHR in the Field of Gestational Surrogacy. *Access to Justice in Eastern Europe*. Vol. 2. Issue 19, pp. 206–219.

ABSTRACT

Larysa Nalyvaiko. Application of the practice of the European Court of Human Rights in the administration of justice by courts of general jurisdiction: theoretical, legal and practical aspects

The article reveals the theoretical, legal and practical aspects of the application of the practice of the ECHR in the administration of justice by courts of general jurisdiction.

The practical and legal features of the application of the decisions of the ECHR in criminal, administrative, civil and commercial proceedings are analyzed. The importance of the judicial system in the implementation of the ECHR and practice is difficult to overestimate, but such work of judges is quite complex and problematic.

The practice of the ECHR actually harmonizes, corrects and directs the development of criminal and criminal procedural legislation. The real impact of the practice of the ECHR can be traced only in the process of improving criminal substantive and procedural legislation in the process of lawmaking. In the process of administrative proceedings, the decisions of the ECHR are used more actively, although this activity also requires systematic improvement. Despite the direct instruction in the Code of Civil Procedure of Ukraine to apply the practice of the ECHR in civil proceedings, in practice there are a number of systemic problems that prevent its effective use. In the process of commercial proceedings, courts turn to the decisions of the ECHR extremely rarely.

It is proven that the practice of the ECHR is not always applied correctly, reasonably and relevantly, which only creates the illusion of a comprehensive approach, and in reality distorts the essence of the convention mechanism for the international protection of human rights and nullifies the value of the legal positions of the Court.

It is concluded that the specificity of judicial law enforcement in Ukrainian realities is the tendency to follow formal rules and standards, generalized judicial practice. The lack of an official methodology for applying the practice of the ECHR is a deterrent factor for the active use of the legal positions of the ECHR in the law enforcement activities of the court. In addition, the training of future judges on the application of ECHR decisions requires a conceptual approach. However, ensuring the availability of officially translated and systematized legal positions of the ECHR for judges is of key importance.

Key words: *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, case law of the European Court of Human Rights, legal positions of the European Court of Human Rights, law enforcement, justice, rule of law, European integration.*